

กระบวนการเกิดการวางแผนแม่บท ชุมชนพึ่งตนเองของตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จิตติมา คำรังวิวัฒน์ และคณะ

บทคัดย่อ

การศึกษา คณะผู้ศึกษาสร้างคำถามการวิจัย คือ 1. กระบวนการเกิดการวางแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ของชาวชุมชนไม้เรียงส่งผลให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ และกระบวนการการมีส่วนร่วมในการสร้างแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองได้ ใช่หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด 2. ลักษณะแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง มีพลานุภาพที่สัมพันธ์กันอย่างไรแน่นอน และนำไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนใช่หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด 3. แผนแม่บทชุมชนของชุมชนไม้เรียง มีส่วนเสริมสร้างในการสร้างงานวิจัยเพื่อ การพัฒนา (R&D) ที่ยั่งยืนต่อไปได้หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด 4. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนนำองค์ความรู้ " ยุทธศาสตร์เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง " ถ่ายทอดแก่สังคมต่อไปได้หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด และผลการศึกษาที่ตอบคำถามในการวิจัยคือ การพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ คือ การพัฒนาที่ "คน" ให้คนสามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ไขปัญหาเป็น หรือการที่คนภายในชุมชน สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และมีกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จึงนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดกระบวนการจัดการผลิตและการบริหารชุมชนด้วยตนเอง

คำสำคัญ : การวางแผนแม่บทชุมชน แผนแม่บทชุมชน การพึ่งตนเอง

Abstract

The research objectives are to research the new knowledge, use the fundamental statistic research knowledge and methods to find the answer for the target question which are (1) the beginning process of the self-sustaining community master plan at Tambon Mairiang community founded the learning process and the participating process of the self-sustaining community master plan making are true or not true. And what the factor is; (2) the self-sustaining community master plan characteristic is relate closely to and bring to the self-sustain developing process that is true or not true. And what the factor is; (3) the beginning process of the self-sustaining community master plan support the research and develop research to be long sustain or not. And what the factor is; (4) Rachapat Nakornsritthammarat University and the community master plan connection use the knowledge of "the self-sustaining community master plan connection strategy" can give and educate to the society or not. The important studying result of the self-sustaining community development are the human being development to be self-thinking, self-doing, and self- problem resolving, the intra-community to be able to build the learning process, the sharing experience, and activate gradually the activity which build strongly the learning process connection of community.

Keywords : Community Development Planning , Master Plan ,Sustainable Community Development

หลักสำคัญของการพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ คือ การพัฒนาที่ " คน " ให้คนสามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ไข้ปัญหาเป็น หรือการที่คนภายในชุมชนสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และมีกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันอย่างตยเนื่อง แล้วนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แต่จากการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น มักเป็นไปในรูปแบบที่รัฐนำเข้าไปให้คนภายในชุมชน โดยไม่ได้ถามความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านก่อน จึงทำให้เกิดผลกระทบ และปัญหาสังคมตามมามากมาย ในปัจจุบันนี้ จากคำกล่าวที่ว่า " ชาวบ้านมีศักยภาพ แต่ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเอง " เป็น " ความเชื่อ " อย่างหนึ่งซึ่งสวนทางกับกระบวนการที่คนเดิมๆ ของสังคมไทย ซึ่งมองว่า เป็นคาตีสิตาสา ไร่เงิน เงิน และต้องการ " การพัฒนา " ดังเช่นเมื่อปี 2540 ผู้นำชาวสวนยางที่ชุมชนไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราชร่วมกันทำแผนแม่บททางพาราไทยขึ้นมาหาข้อมูล เรียนรู้อดีต และปัจจุบันของยางพารา พวกเขาไปหาข้อมูลจากสถาบันการศึกษา จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และจากการสืบค้นข้อมูลจากชุมชนต่างๆ โดยตรงทำให้ได้แนวทางในการแก้ไข้ปัญหาขึ้นมาชุดหนึ่ง ทำการประชาพิจารณ์ไป 6 จังหวัดใหญ่ๆ และจัดการดำเนินการตามแผนที่วางไว้ แม้จากรัฐบาลในยุคนั้นจะไม่รับ บอกว่ารัฐบาลได้ทำแผนยุทธศาสตร์ยางพาราไว้แล้ว แผนซึ่งชาวบ้านไม่เคยรับรู้ และไม่เคยมีส่วนร่วมเลย เพราะเป็นแผนที่ทำกันในไม่กี่กลุ่มเท่านั้น " นั้นเป็นงานที่ยากที่พิสูจน์ให้เห็นว่าชาวบ้านก็ทำได้" (เสรี พงศ์พิศ ,2543 :7-8) จากปรากฏการณ์ดังกล่าวคณะผู้ศึกษาจึงได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการเกิดการวางแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ของตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช (The Process of Community Development Planning in Master Plan Network Strategy for Sustainable Community Development in Tambon Mairiang , Chawang District ,Nakhon Si Thammarat .) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยประเภทการวิจัยประยุกต์ (applied research) เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ๆ และมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือเป็นการนำเอาความรู้และวิธีการต่างๆที่ได้จากการวิจัยขั้นพื้นฐานมาประยุกต์ใช้อีกต่อเนื่อง ซึ่งมี ประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในครั้งนี้ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาจึงแบ่งการกำหนด และคัดเลือกประชากรจากกลุ่มต่างๆ ดังนี้ (1) กลุ่มภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกลุ่มแกนนำ สมาชิกชาวชุมชน (2) กลุ่มภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตของการศึกษา วิจัย ดังนี้ (1) ขอบเขตด้านพื้นที่เป้าหมาย พื้นที่ที่ คณะผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษาครั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช (in Tambon Mairiang ,Chawang District ,Nakhon Si Thammarat.) เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับเป็นสถานที่

ชุมชนพึ่งตนเองได้ ใช้หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด (2) ลักษณะแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง มีพลาคุณภาพที่สัมพันธ์กันอย่างไรเห็นอ่าวแน่น และนำไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนใช่หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด (3) แผนแม่บทชุมชนของชุมชนไม้เรียง มีส่วนเสริมสร้างในการสร้างงานวิจัยเพื่อ การพัฒนา (R& D) ที่ยั่งยืนต่อไปได้หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด (4) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนนำองค์ความรู้ "ยุทธศาสตร์เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง" ถ่ายทอดแก่สังคมต่อไปได้หรือไม่ เพราะเหตุปัจจัยใด เพื่อใช้ในการศึกษาคั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการเกิดการวางแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ของตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาลักษณะของแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ของตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อให้ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนได้นำองค์ความรู้ "ยุทธศาสตร์เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง" ถ่ายทอดแก่สังคมต่อไป

วิธีการศึกษา

ครั้งนี้เป็นการวิจัยประเภทการวิจัยประยุกต์ (applied research) เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ๆและมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือเป็นการนำเอาความรู้และวิธีการต่างๆที่ได้จากการวิจัยขั้นพื้นฐานมาประยุกต์ใช้อีกต่อเนื่อง ซึ่งมี ประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในครั้งนี้ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาจึงแบ่งการกำหนด และคัดเลือกประชากรจากกลุ่มต่างๆ ดังนี้ (1) กลุ่มภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกลุ่มแกนนำ สมาชิกชาวชุมชน (2) กลุ่มภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตของการศึกษา วิจัย ดังนี้ (1) ขอบเขตด้านพื้นที่เป้าหมาย พื้นที่ที่ คณะผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษาครั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช (in Tambon Mairiang ,Chawang District ,Nakhon Si Thammarat.) เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับเป็นสถานที่

ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ ทั้ง 8 กิจกรรม ได้แก่ เกษตรกรรมยั่งยืน สิ่งแวดล้อม กองทุน สวัสดิการชุมชน ธุรกิจ อุตสาหกรรม ชุมชน การเรียนรู้ และสุขภาพชุมชนซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งใหม่ หมู่ที่ 2 บ้านหนองหาด หมู่ที่ 3 บ้านทานพอหมู่ที่ 4 บ้านหาดทรายแก้ว หมู่ที่ 5 บ้านหนองท่อม หมู่ที่ 6 บ้านกันละ หมู่ที่ 7 บ้านหนองม่วง หมู่ที่ 8 บ้านหนองตรุด หมู่ที่ 9 บ้านตรอกไม้แดง เป็นต้น (2) ขอบเขตด้านเนื้อหาทฤษฎี คณะผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตของการศึกษาด้านเนื้อหา ดังนี้ ก.กระบวนการเกิดยุทธศาสตร์เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง และ ข. ลักษณะเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองตั้งนั้นขอบเขตด้านทฤษฎี เนื้อหาทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ชุมชนในทางความคิดทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม แนวคิดกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชน แนวคิดภาวะผู้นำ แนวคิดเรื่อง การสร้างเครือข่าย และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (3) ขอบเขตกลุ่มประชากร ที่ใช้ในการศึกษา ประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในครั้งนี้ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาจึงแบ่งการกำหนด และคัดเลือกประชากรจากกลุ่มต่างๆ ดังนี้ ก. กลุ่มภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกลุ่มแกนนำสมาชิกชาวชุมชน ข. กลุ่มภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง สื่อมวลชน เป็นต้น

ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

ผลการศึกษาพบว่าการศึกษาพบว่าการ "สร้างสภาผู้นำชุมชนไม่เรียง" เพื่อบริหารงานตามโครงการต่าง ๆ ที่ชุมชนคิดร่วมกันนั้น จำเป็นที่จะต้องดูแลอย่างต่อเนื่อง ที่ไม่เรียงจึงจัดตั้ง "สภาผู้นำชุมชนไม่เรียง" ขึ้นโดยมีตัวแทนจาก 8 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 5 คน รวม 40 คน ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำทางการอย่างถาวร กำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่ควรจะเป็นคนที่คนในชุมชนยอมรับในความรู้ความสามารถหรือเป็นคนดี มีความเสียสละ (สหส เลิศไกร , 2550, กุมภาพันธ์ 20)

โดย "สภาผู้นำชุมชน ฯ" จะร่วมกันสำรวจความต้องการและปัญหาของชาวบ้านอย่างละเอียดเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาชุมชนและพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งในทุก ๆ ด้านต่อไป "สภาผู้นำชุมชนไม่เรียง" นี้ได้กลายเป็นเวทีที่ชาวบ้านใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่แต่ละคนมีและจากผู้รู้สาขาต่าง ๆ ในชุมชนด้วย ที่นี้จึงเป็นที่รวมของปัญหาความต้องการจากทุกหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนและเป็นเวทีที่ทุกคนได้มาวิเคราะห์และแก้ปัญหาของชุมชนด้วยจึงเป็นจุดเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

ประยงค์ รณรงค์ และชจร ทิพาพงศ์ (2450, กุมภาพันธ์ 5) ได้วางแนวความคิดการทำแผนชุมชนพึ่งตนเองมาได้ดังนี้ การทำแผนชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนหรือหมู่บ้าน จึงเป็นสิ่งที่ควรทำเพราะเป็นสิทธิของเรา และหากเราสามารถทำแผนปฏิบัติจริงในระดับชุมชนขึ้นมาได้ก็สามารถนำแผนปฏิบัติการนั้นมาเชื่อมต่อกับแผนปฏิบัติการนั้นมาเชื่อมต่อกับแผนรวมของชาติได้ต่อไป ทำให้แผนพัฒนาชาติเป็นแผนที่มีความสมบูรณ์และเกิดประโยชน์ต่อคนทุกระดับอย่างแท้จริง ดังนี้

1. แผนชุมชนพึ่งตนเองหมายถึงอะไรหมายถึง การกำหนด "อนาคต" หรือ "ความมุ่งหวัง" ของชุมชนที่เราอยากจะทำให้ชุมชน ถ้าเราอยากจะทำให้ชุมชนที่เราอยู่เป็นอย่างไร แทนที่จะให้คนอื่นมาคิดมากำหนดให้เราเหมือนแต่ก่อน ดังนั้นการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาของหมู่บ้าน ของตำบล ของท้องถิ่นเรา จึงมาจากสมาชิกในชุมชนหรือท้องถิ่นของเราเป็นหลัก ส่วนหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือคนอื่น ๆ ที่อยู่นอกชุมชนมาอยู่ในฐานของ "ผู้สนับสนุน" หรือ "พี่เลี้ยง" คอยให้คำปรึกษาแก่เรา และช่วยส่งเสริมในสิ่งที่เราไม่รู้ หรือสนับสนุนในสิ่งที่เราทำเองไม่ได้

ระยะที่ 1 ขั้นการก่อเกิดความตระหนัก และจิตสำนึกในการแก้ปัญหาชุมชน

จุดเริ่มต้นของกระบวนการใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่เรียง เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2540- 2542 ซึ่งเริ่มจากการฝึกอบรมผู้นำชุมชนไม่เรียง จำนวน 401 คน จาก 8 หมู่บ้าน ๆ ละ 5 คน ใช้เวลาการฝึกอบรม 3 ครั้ง ๆ ละ 2 วิชา โดยใช้ระยะเวลาในการฝึกอบรมในห้องประชุมครั้งละ 1 วัน และออกปฏิบัติงานนอกสถานที่ครั้งละ 1-2 วัน โดยกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมเป็น 8 หลักสูตร และกิจกรรมกลุ่มรวม 8 กิจกรรม รวมจำนวนสมาชิกของกลุ่มเครือข่ายทั้งสิ้น 302 คน สำหรับการฝึกภาคปฏิบัติและภาคปฏิบัติจะทำการอบรมรุ่นและไม่เกิน 5 วัน หลังจากอบรมแล้วให้ไปทดลองทำจริงในพื้นที่ของตนเอง ผู้ได้ทำสำเร็จเป็นอันว่าผ่านการฝึกอบรมศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง จะออกหนังสือรับรองการผ่านงานให้ หากใครต้องการทำเป็นอาชีพทางศูนย์ศึกษาฯ จะรับขึ้นทะเบียนและกำหนดโควตาการผลิตและประกันราคาขั้นต่ำ ซึ่งศูนย์การศึกษาฯ จะดำเนินการประสานสถาบันการเงินและแหล่งเงินทุนต่าง ๆ ให้ สำหรับหลักสูตรการฝึกอบรม 8 หลักสูตร และกิจกรรมกลุ่ม 8 กิจกรรม จะมีการกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ โดยคำนึงถึงตามความเหมาะสมของสถานที่บุคลากร และทรัพยากรเป็นหลัก ดังนี้คือ

โดย "สภาผู้นำชุมชนฯ" จะร่วมกันสำรวจความต้องการและปัญหาของชาวบ้านอย่างละเอียดเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาชุมชนและพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งในทุก ๆ ด้านต่อไป "สภาผู้นำชุมชนไม่เรียง" นี้ได้กลายเป็นเวทีที่ชาวบ้านใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่แต่ละคนมีและจากผู้รู้สาขาต่าง ๆ ในชุมชนด้วย ที่นี้จึงเป็นที่รวมของปัญหาความต้องการจากทุกหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนและเป็นเวทีที่ทุกคนได้มาวิเคราะห์และแก้ปัญหาของชุมชนด้วยจึงเป็นจุดเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1. หลักสูตรการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ รับผิดชอบโดย กลุ่มเกษตรกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม หมู่ที่ 2 การเกิดกิจกรรมนี้เพื่อเป็นการทดลองการทำเกษตรผสมผสานตามแนวคิดทฤษฎีใหม่

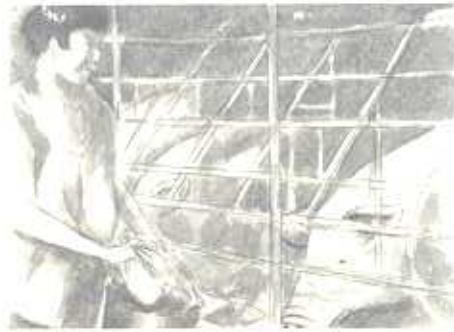

กิจกรรมที่ 2. หลักสูตรการเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด กลุ่มเลี้ยงปลา พื้นที่หมู่ที่ 4 เนื่องจากภายในหมู่บ้านมีแหล่งน้ำอย่างเพียงพอและพื้นที่หมู่ 4 ยังมีความชุ่มชื้นจากแหล่งน้ำใต้ดิน เพราะมีแหล่งน้ำเพียงพอโดยมีคุณลุงศิริ ชีวะ ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการเพาะพันธุ์ปลา จึงได้รับมอบหมายให้เป็นวิทยากรท้องถิ่น

กิจกรรมที่ 3. หลักสูตรการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 เพราะพื้นที่ของหมู่ที่ 1 นั้นค่อนข้างโล่ง ไม้ขึ้นจึงเหมาะแก่การเลี้ยงไก่ โดยมีคุณเกรียงศักดิ์ ชูชาติ เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านสัตวแพทย์ เป็นวิทยากรอบรมในเบื้องต้น หลังจากเรียนรู้วิชาแล้วจึงมีการรับไก่ไปเลี้ยงในพื้นที่บ้านของตน

กิจกรรมที่ 4. หลักสูตรการเพาะเลี้ยงเห็ดด้วยขี้เลื่อย กลุ่มเพาะเลี้ยงเห็ด จัดตั้งกลุ่มในพื้นที่หมู่ที่ 5 เพราะเนื่องจากภายในหมู่บ้านมีโรงเลื่อยไม้ยางพารา จึงนำขี้เลื่อยผสมจากรำข้าวซึ่งได้จากโรงสีข้าวในหมู่ที่ 6 โดยมีการสร้างเครือข่ายร่วมกันภายในชุมชน

กิจกรรมที่ 5. หลักสูตรการเลี้ยงสุกร หมู่ที่ 2 เนื่องจากพื้นที่ในหมู่ที่ 2 นั้น อยู่ห่างไกลจากแหล่งที่ตั้งชุมชนชุมชน โดยมีคุณรัตนา ถาวรและคุณสำราญ ถาวรประธานกลุ่มเลี้ยงสุกร เป็น เกษตรกรผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งมี ประสบการณ์การเลี้ยงหมูมาเป็นเวลา 10 ปีเป็นผู้ฝึกอบรมในเบื้องต้น

กิจกรรมที่ 6. หลักสูตรการผลิตอาหารสัตว์ กลุ่มสหกรณ์อาหารสัตว์ หมู่ที่ 9 ซึ่งเป็นแหล่งศูนย์รวมของชุมชนคือ แหล่งป้อนอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยงแก่ ชาวชุมชนไม่เรียง เช่น อาหารปลา อาหารไก่ และอาหารสุกร

กิจกรรมที่ 7. หลักสูตรการแปรรูปข้าว กลุ่มทำนาข้าว หมู่ที่ 6 เนื่องจากที่หมู่ 6 อยู่เป็นเขตติดต่อกับลุ่มน้ำตาปี และเป็นแหล่งปลูกข้าวเลี้ยงคนในไม่เรียง มาตั้งแต่อดีตโดยมีคุณสมคิด บัวสักดิ์ ซึ่งท่านเคยทำโรงสีข้าวมาตั้งแต่ดั้งเดิม จึงเป็นผู้จัดการถ่ายทอดประสบการณ์ ในการทำโรงสีข้าวในชุมชน

กิจกรรมที่ 8. หลักสูตรการหมอพื้นบ้าน (แพทย์แผนโบราณ) กลุ่มสมุนไพรเพื่อสุขภาพ หมู่ที่ 8 ซึ่งเป็น ที่ตั้งของสถานีอนามัยตำบลไม้เรียง จึงจัดตั้งแหล่งแพทย์แผนไทยในหมู่ 8 ซึ่งนอกจากผลิตสมุนไพรให้สำหรับ แก่ชาวชุมชนเท่านั้นนอกจากนี้ยังใช้ รักษาสัตว์เลี้ยงในครัวเรือนด้วย ซึ่งมี คุณประภาส สุพรรณ ประธานกลุ่ม แพทย์แผนไทยเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การพิษสมุนไพรต่างๆ

การฝึกอบรมภาคทฤษฎีหรือทางวิชาการเป็นหน้าที่ของคุณยดีศึกษาและพัฒนา ชุมชนไม้เรียง โดยให้อยู่ในความควบคุมดูแลของคณะทำงานที่สภาผู้นำผู้นำชุมชน ไม้เรียงเป็นผู้แต่งตั้งขึ้น ซึ่งคณะทำงานจะประสานงานกับนักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในเครือข่ายตามสาขาต่าง ๆ โดยเชิญมาเป็น วิทยากรในการฝึกอบรมภาคปฏิบัติโดยการคัดเลือกสถานที่ที่เหมาะสมโดยกระจาย ให้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีความพร้อมในเรื่องสถานที่ บุคลากร ทรัพยากร และ ความต้องการของชุมชน ซึ่งแต่ละกิจกรรมจะต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้ใช้บริการครอบคลุม ได้ทั้งตำบลไม้เรียง โดยคณะทำงานที่สภาผู้นำชุมชนไม้เรียง แต่งตั้งขึ้นให้รับผิดชอบ ในแต่ละกิจกรรม ซึ่งจะมีกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียงคอยเป็นที่เลี้ยงในการบริหาร การจัดการและนำเสนอรายงานขึ้นตรงกับสภาผู้นำชุมชนไม้เรียง

ระยะที่ 2 ขั้นการพัฒนากระบวนการดำเนินงานปฏิบัติการแผนแม่บทชุมชน

ไม้เรียงเริ่มต้นจากสิ่งที่ตัวเองทำได้ เพราะเรียนรู้แล้วว่าการทำงานของคนอื่นนั้น ไม่สามารถทำได้ตลอดไป แต่การทำงานของคนอื่นนั้นไม่สามารถทำได้ตลอดไป แต่การทำงานของตัวเองจะทำตัวเองและชุมชนอยู่รอดได้ตลอดไป ดังนั้นที่ไม้เรียงจึงไม่ค่อยมีปัญหา เรื่องการจัดการมากนัก เพราะกำหนดสิ่งที่จะทำจากสิ่งที่ตัวเองควบคุมได้ ซึ่งดีกว่า การคิดการใหญ่เกินตัวแล้วไม่สามารถควบคุมดูแลได้ "ทำแผนที่กินได้" ความหมาย ว่า เป็นแผนงานที่สามารถปฏิบัติได้จริง เพราะมีการระดมความคิดเห็นและมีการ

ระดมความคิดเห็น และมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมของงานที่จะทำ เช่น การสร้างเศรษฐกิจชุมชน ก็ได้มีการคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมและกระจายไปในทุกหมู่บ้านตามความพร้อมของหมู่บ้านนั้น ๆ ทั้งด้านบุคลากร สถานที่ วัสดุที่ใช้ และความต้องการของชุมชนด้วย และในเรื่องของที่ตั้งก็ต้องอยู่ในทำเลที่ผู้สนใจสามารถเดินทางมาดูแลได้โดยสะดวก "เลือกวิทยากรท้องถิ่น และเสริมด้วยวิทยากรภายนอก" หากเรื่องใดที่เราต้องการศึกษามาเรียนรู้ เราอย่าเพิ่งคิดดูถูกตัวเองหรือชุมชนของเราว่าไม่มีความรู้ ผู้คนอื่นหรือราชการไม่ได้ ซึ่งไม่แน่เสมอไป ในหลาย ๆ เรื่องชุมชนของเราทำมานาน มีประสบการณ์จริงจากการปฏิบัติก็อาจจะรู้ดีกว่าส่วนราชการในเรื่องนั้น

ดังนั้น หากเราจะศึกษาเรื่องอะไรก็ควรจะเริ่มต้นจากการหันมามองหา "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ในเรื่องนั้น ๆ ของเราก่อน หากไม่มีจึงมองหาจากภายนอก เช่น ชุมชนอื่นๆ ที่มี "ความรู้" ในเรื่องนั้น ๆ ก็ได้ แล้วค่อยมองจากส่วนราชการ องค์การพัฒนาเอกชน หรือภาคธุรกิจเอกชน "มีการปรับแผน มีการสรุปทเรียน แล้วสื่อสารกัน"

แผนงานหนึ่ง ๆ ไม่สามารถที่จะใช้ได้ตลอดกาล เมื่อสถานการณ์เปลี่ยน เวลาเปลี่ยน คนเปลี่ยน ที่ไม่เรียงก็ต้องมีการปรับแผนงานเพื่อให้แผนนั้นเกิดการปฏิบัติได้จริง แผนงานด้านการวิจัยและพัฒนาได้ถูกกำหนดเพิ่มเข้ามา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชาวสวนยางที่ไม่เรียงเป็นสมาชิกอยู่ด้วย เพื่อร่วมกันกับชาวสวนยางในการร่วมกำหนดนโยบายในระดับจังหวัดและประเทศด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่เสริมแผนงานของไม่เรียงให้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้นและมีแผนงาน มีการวิจัยและพัฒนาเสริมแล้ว หลังปฏิบัติงานก็ต้องมีการสรุปทเรียนด้วย ว่าสิ่งที่ทำมามีประโยชน์มีข้อดีข้ออ่อนอย่างไร จะต้องมีการปรับปรุงด้านใดบ้าง เพราะการทำแผนไม่ใช่สูตรสำเร็จจึงต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะกับสถานการณ์ตลอดเวลา และที่สำคัญที่ไม่เรียงจะมีการสื่อสารพูดคุยกันที่สภาชุมชนไม่เรียง ซึ่งจะทำให้เรื่องต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขและหนุนช่วยกันได้ดี

จุดเด่นหรือข้อดีอะไรบ้างที่ยังไม่ได้พัฒนาหรือพอที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปได้อีก

- การพึ่งตนเองได้ ชุมชนจะต้องเริ่มศึกษาเรียนรู้อย่างน้อย 3 เรื่อง คือ
  - หนึ่ง ประวัติศาสตร์หรือรากเหง้าของชุมชน เพื่อให้รู้จักและภูมิใจในตัวเองก่อน
  - สอง ต้องมองหาจุดเด่นหรือข้อดีที่ชุมชนเรามี
  - สาม อะไรคือปัญหาที่ชุมชนเราเผชิญอยู่ร่วมกัน

ระยะที่ 3 ขั้นการขยายการดำเนินงานสู่เครือข่ายทางสังคม

เนื่องจากในปี 2535 - 2539 ได้มีการสำรวจปัญหาหนี้สินของชาวบ้านใน ต.ไม่เรียง พบว่ามีคนเป็นหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบประมาณ 100 ล้านบาท เมื่อคำนวณดูแล้วจะต้องจ่ายดอกเบี้ย ปีละ 22 ล้านบาท จึงร่วมกันคิดว่าทำอย่างไรจึงจะลดหนี้ได้โดยมีหลักการคือ ลดการลงทุนเพิ่ม และลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว

ในการคิดพัฒนาอาชีพทางการเกษตร จะมีแนวทางการทำงาน 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการผลิต เน้นการผลิตเพื่อกิน เหลือจึงนำออกขาย และจะขายที่ไหน อย่างไร
2. ขั้นตอนการแปรรูปการผลิต
3. ขั้นการขาย

โครงการที่ได้ทดลองทำ คือ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง ซึ่งผู้เข้าร่วมโครงการ ต้องการฝึกอบรมก่อน จึงจะรับเป็นสมาชิก โดยมีขั้นตอนการฝึกอบรมดังนี้

1) การฝึกภาคทฤษฎี โดยเชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ และเทคโนโลยีราชมงคลมาเป็นวิทยากร และเชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีประสบการณ์ การเลี้ยงไก่พื้นเมืองมานาน และได้ผลดีมาฝึกภาคทฤษฎีเพิ่มเติม

2) การฝึกภาคปฏิบัติ โดยมีเครื่องมือ อุปกรณ์ให้ และให้ผู้รับการอบรม ดำเนิน การเอง โดยจะแจกลูกไก่ 8 ตัว ให้นำไปเลี้ยง และบันทึกกิจกรรมที่ทำกับไก่ และ สถานการณ์ของไก่ฝูงนี้ทุกวัน จนครบตามเวลาที่กำหนด และนำไก่ที่เหลือมาชั่ง แฉ่งราคาไก่ที่ได้รับ แล้วจึงค่อยให้สมาชิกตัดสินใจว่าจะเป็นสมาชิกกลุ่มเลี้ยงไก่ พื้นเมืองหรือไม่ โดยจะมีการประกันราคาให้ และตอบคำถามวางแผนที่จะตั้งโรง ซ้ำแหละสุกรและไก่เป็นการเริ่มต้นการลดรายจ่าย เงินจะไหลออกจากชุมชนน้อยลง โดยเราจะเน้นการผลิตสิ่งที่จำเป็นในครัวเรือน ยกเว้นสิ่งที่ผลิตเองไม่ได้

ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาคนตามแผนที่ 1 ของไม้เรียง ทำให้คนได้รวมตัว กันเป็นองค์กรทั้งที่เข้มแข็งและยังไม่เข้มแข็งรวมทั้ง 11 องค์กร คือ (1) กลุ่ม เกษตรกรทำสวนยาง (2) กลุ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ (3) กลุ่มเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด (4) กลุ่มเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง (5) กลุ่มเพาะเห็ดด้วยขี้เลื่อย (6) กลุ่มเพาะเลี้ยงสุกร (7) กลุ่มแปรรูปข้าว (8) กลุ่มผลิตอาหารสัตว์ (9) กลุ่มแพทย์แผนไทยสมุนไพรเพื่อ สุขภาพ (10) กลุ่มผู้สูงอายุ (11) กลุ่มเยาวชน ทุกกลุ่มได้กำหนดแผนงานเป็นของ ตนเอง โดยสร้างความสัมพันธ์โยงกับกลุ่มอื่น ๆ ในแต่ละหมู่บ้านเป็นเครือข่ายกัน พร้อมทั้งจะใช้ข้อมูลประสบการณ์จากการเรียนรู้มาพัฒนากิจกรรมเข้าสู่ธุรกิจอุตสาหกรรม ชุมชน ตามแนวทางวิสาหกิจชุมชนซึ่งเน้นการผลิตเพื่อสนองความต้องการของชุมชนก่อน

การจัดทำแผนชุมชน ในการทำแผนชุมชน ด.ไม้เรียง นั้นไม่ได้คิดว่าเป็นการ ทำแผน แต่เป็นการมองเห็นปัญหาจากการพูดคุยกันกลุ่มเล็กๆ วงสภากาแฟ จากนั้น จึงได้ทำการหาข้อมูลจากการสอบถามการสำรวจข้อมูลอย่างจริงจัง แล้วจึงพูดคุยกัน ถึงวิธีการแก้ไขปัญหา และนำไปทดลองทำ ซึ่งภายหลังมีคนมาบอกว่า กระบวนการ ทำอย่างนี้คือการทำแผนชุมชน และขอให้ช่วยจัดกระบวนการให้ โดยใช้วิทยากรจาก ด.ไม้เรียง ไปช่วยให้ความรู้แก่ชาวบ้านในตำบลที่ยังไม่เข้มแข็ง ทำให้เกิดผู้นำใหม่ใน 135 ตำบล ทั่วประเทศ แต่สิ่งที่กังวลคือ กระบวนการของไม้เรียงเป็นกระบวนการที่ทำ ต่อเนื่องกันมาช้านานถึง 20 ปี แต่การจะนำไปต่อยอดแล้วให้แผนเสร็จภายในปีเดียว ไม่น่าเชื่อว่า จะเกิดผลเช่นไร เพราะการทำแผนชุมชนต้องไม่เรียนลัด และไม่มีเงื่อนไข

เวลาที่จำกัดมากเราต้องทำให้เสร็จภายในกึ่งวัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 มีการจัดตั้ง เครือข่ายใหม่ระดับจังหวัดซึ่งเครือข่ายยมนา โดยย่อมาจาก

- ย = ยางพารา (กลุ่มเครือข่ายยางพารา 11 กลุ่ม)
- ม = ไม้ผล (กลุ่มเครือข่ายชมรมไม้ผล 8 อำเภอ)
- น = ประมง (กำลังดำเนินการริเริ่มก่อตั้ง)
- น = นาข้าว (กลุ่มเครือข่ายนาข้าว 6 กลุ่ม)

โดยให้กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียงเป็นแกนนำเนื่องจากมีประสบการณ์ด้าน ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชนเป็นที่ปรึกษา โดยยึดแนวทางการพัฒนาคนให้สามารถ ช่วยตนเองได้ ซึ่งจากจำนวน 9 หมู่บ้าน 1,383 ครัวเรือน และประชาชนประมาณ 6,000 คน ได้รวมตัวกันเป็นองค์กรทั้งที่เข้มแข็งและไม่เข้มแข็งรวมทั้ง 10 องค์กร (ใน ด.ไม้เรียง) แนวทางคิดของชุมชนที่จะผลิตยางพาราเพื่อเป็นรายได้หลักของครอบครัว แต่เพียงอย่างเดียวนั้น ได้มีการทบทวนและเปลี่ยนแปลงแนวคิดเดิม โดยเริ่มมีการ วางแผนในการเกษตรแบบผสมผสานสวนผสม(สวนผลไม้หลากหลายชนิด) เพื่อ พัฒนาอาชีพหลักให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีการสร้างอาชีพเสริมเพื่อ ให้มีรายได้เกิดขึ้นเป็นประจำวัน สร้างความมั่นคงในชีวิต และมีความยั่งยืนในอาชีพ การเกษตรเพื่อจะทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกร อยู่ได้อย่างพอดีและพอเพียง

บทสรุป

จากผลการศึกษา กระบวนการเกิดแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาที่เกิดขึ้นทำให้ทราบข้อเท็จจริงของ กระบวนการเกิดแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง และทราบลักษณะเครือข่ายแผนแม่บท ชุมชนพึ่งตนเอง อันจะเป็นตัวอย่างในการสร้างยุทธศาสตร์เครือข่ายแผนแม่บทชุมชน พึ่งตนเองให้กับชุมชนอื่นๆนำไปใช้ และดำเนินการให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง และมีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความเข้มแข็งของชุมชน และเครือข่าย อย่างยั่งยืน ดังนี้

1. กระบวนการเกิดการวางแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ของชาวชุมชนไม้เรียง ส่งผลให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ และกระบวนการการมีส่วนร่วมในการสร้าง แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองดัง ในผลการศึกษา พบว่า เกิดขึ้นเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ขั้นการก่อเกิดความตระหนัก และจิตสำนึก ระยะที่ 2 ขั้นการพัฒนากระบวนการ ดำเนินงาน และปฏิบัติการ ระยะที่ 3 ขั้นการขยายการดำเนินงานสู่เครือข่ายทางสังคม

ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับความสนใจในเรื่องสาธารณะ (public interest) เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้อง สากล สติติวิทยานันท์ (อ้างถึงใน ปาวิชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543: 155) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมเกิดจาก (1) ความสนใจ และความห่วงกังวลร่วมกัน (2) ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกัน (3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

นอกจากนี้ยังพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับความสนใจในเรื่องสาธารณะ (public interest) เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังที่ ปาวิชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 135) ได้แบ่งเงื่อนไขของการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ประเภทของเงื่อนไขทางสังคม-จิตวิทยา คือ ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกัน การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่ปรารถนา การเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมการมีอิสรภาพและมีความสำเร็จของกลุ่ม แรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่ม

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับความสนใจเรื่องสาธารณะ (public interest) เป็นเงื่อนไขทางสังคมและจิตวิทยา ซึ่งคนเกิดความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน เกิดความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกัน เกิดการตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่ปรารถนา เกิดการเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม เกิดการมีอิสรภาพและมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม และมีแรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่ม ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองแนวคิดเรื่องการเมืองมีจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) จากการศึกษาของ อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล (2542: 291) กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการเมืองมีจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ไว้ว่า เป็นการเกิดขึ้นของประชาสังคมที่มีความเป็นธรรมชาติ และอยู่บนเงื่อนไขและจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) มีใช้การแต่งตั้งหรือจัดตั้งโดยกลไกอำนาจรัฐ อย่างไรก็ตาม สำนึกสาธารณะนั้น อาจก่อให้เกิดความเป็นชุมชนตามลักษณะของการออกแบบ (Community by Design) หรืออาจเกิดขึ้นจากจิตสำนึกที่เห็นวิกฤตร่วมกัน (Community by Crisis) และการศึกษาของริชชาร์ท บูดุมิ (อ้างถึงใน ชูชัย สุภวงส์ และ ยุวดี คาคการณ์ไกล, 2540: 154) กล่าวว่า คนไทยแต่ก่อนมีเพียง "จิตสำนึกในระดับชุมชน" เท่านั้น ยังไม่เกิด "จิตสำนึกในระดับสังคม" ชนาคกว่างเป็นเมืองใหญ่หรือทั่วประเทศ "จิตสำนึกในระดับสังคม" เริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 เศษ ๆ

เท่านั้น ที่เกิดขึ้นเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจแผนใหม่ ซึ่งทำให้เกิดวิถีชีวิตของคนเมืองใหญ่ขึ้น ในช่วงต้น ๆ จิตสำนึกชุมชนจะหายไป เกิดเป็นความคิดแบบต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เริ่มเกิดเสียงวิจารณ์ว่า "คนไทยไม่รับผิดชอบ" "คนไทยไม่มีวินัย" หรือ "คนไทยไม่นึกถึงส่วนร่วม" สาเหตุเพราะ "จิตสำนึกแบบชุมชน" ถูกทำลายไป และยังไม่มียังใหม่เข้ามาแทนที่ การศึกษาของชูชัย สุภวงส์ (2540: 163) ได้ให้ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับการมีจิตสำนึกสาธารณะไว้ว่า การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่ลึกลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ Civic Society

สรุปได้ว่า แนวเรื่องการเมืองมีจิตสำนึกสาธารณะ หมายถึงการที่คนมองเห็นถึงปัญหาที่มีอยู่ในสังคม เกิดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกร่วมกัน โดยอยู่บนเงื่อนไขของสำนึกความเป็นพลเมืองแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นพลเมือง (Citizenship) อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (2542: 95) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นพลเมืองไว้ว่า คนไทยโดยทั่วไปใช้คำว่า "ประชาชน" (People) "ราษฎร" (Subject) และ "พลเมือง" (Citizen) แทนจะแทนกันได้ ประหนึ่งว่าสามคำนี้เป็นคำเดียวกัน ความจริงแล้ว ประชาชนมีมาทุกยุคทุกสมัย หมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (Nonruler) ในสมัยโบราณนั้นประชาชนเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด หมายถึงมีสถานะที่ต่ำ เป็นลูกน้องเป็นข้าของใช้ของ ขุนนางหรือเจ้าที่ดิน การเมืองสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยประชาชนจากการเป็นไพร่หรือทาสให้กลายเป็นเสรีชน ที่มีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน รวมเรียกอดีตไพร่ อดีตทาสและขุนนาง เจ้าที่ดินรวมทั้งชนชั้นใหม่ ๆ ทั้งหมดทั้งหมดว่า ราษฎร ในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐและต้องยึดถือปฏิบัติดังตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นกันหมด พระราชภารกิจของพระปิตมหาราชก็คือการทำให้ประชาชนไทยกลายเป็นราษฎรเหมือนกันหมด นี่คือการสำคัญของการเลิกไพร่และเลิกทาสในประเทศไทย สำหรับในประเทศไทยตะวันตกนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยก็คือการเปลี่ยนราษฎรให้เป็นพลเมือง โดยความหมายของพลเมืองคือ ราษฎรที่นอกจากเสียภาษีและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังต้องมีบทบาทและอำนาจทางการเมือง คืออย่างน้อยมีสิทธิไปเลือกตั้ง แต่ยิ่งไปกว่านั้น คือมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ทางการเมือง ทั้งยังมีสิทธิเข้าไปรวมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่วนรวมร่วมกับรัฐด้วย ราษฎรนั้นเป็นฝ่ายรับกฎหมาย นโยบายและกิจการหรือกิจกรรมของรัฐ

พลเมืองนั้นอาจเป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องกฎหมาย นโยบายและกิจการของรัฐตามที่ตนเองเห็นพ้องต้องกันราษฎรที่ตีนั้นเป็นฝ่ายรับและวางนอนลงนอย อยากเข้าช่วยทำ และสามารถเข้าทำการต่าง ๆ แทนรัฐได้มากพอควร ราษฎรนั้นจะคิดว่าตนเองเป็นผู้มีน้อย ส่วนพลเมืองจะคิดว่าตนมีสิทธิมีเสียงมีส่วนร่วมในบ้านเมือง

นอกจากนี้การศึกษาของอนุชาติ พวงลำสี และ กฤษยา อชาวนิจกุล (2542, 95) กล่าวว่า แนวคิดประชาสังคมซึ่งเน้นความจำเป็นในการปลูกฝังทัศนคติให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็นพลเมือง จะทำให้พวกเขาเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ที่ทัดเทียมกันและเข้าสู่การเป็นประชาสังคมที่ผู้คนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกัน การเข้าแนวคิดเรื่องพลเมืองยังจะทำให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมืองปรารถนาการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของส่วนร่วม ชักนำให้เขาเข้าร่วมในประชาสังคมและดำเนินการนำพาประชาสังคมไปในทิศทางที่เข้าร่วมกับรัฐ หรือเข้าทำการแทนรัฐในการแก้ปัญหาของส่วนร่วมได้ดียิ่งขึ้น อนึ่ง การเน้นให้ผู้คนที่อยู่ในประชาสังคมตระหนักว่า ตนไม่ได้เป็นเพียงสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม เฉพาะทางหนึ่ง ๆ เท่านั้น หากยังเป็นพลเมืองร่วมกัน จะทำให้ประชาสังคมก้าวพ้นจากผลประโยชน์แคบ ๆ ของเฉพาะกลุ่ม เฉพาะส่วนไปได้ด้วยรวมทั้งการศึกษาของเนก เหลาธรรมทัศน์ (2543, 3) กล่าวถึงแนวความคิดในเรื่องความเป็นพลเมืองไว้ว่า ความคิดเรื่องพลเมือง (Citizenship) เป็นการย้ำว่าสมาชิกของระบอบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องมาควมมีใจในความเป็นพลเมือง (Citizens) ของตน พลเมืองคือผู้มีศักดิ์ศรี คือผู้ที่เท่าเทียมหรือค่อนข้างเท่าเทียมกับผู้อื่น พลเมืองคือผู้ที่ไม่ปรารถนาจะไปครอบงำใคร แต่ก็ไม่ต้องการให้ใครมาครอบงำบางการหรืออุปถัมภ์ค้ำจุน นอกจากนี้ยังกล่าวอีกด้วยว่า คนไทยโดยทั่วไปใช้คำว่าประชาชน (People) ราษฎร (Subject) และพลเมือง (Citizen) แทบจะแทนกันได้ ประหนึ่งว่าสามคำนี้เป็นคำเดียวกัน ความจริงแล้ว "ประชาชน" (People) มีมาทุกยุคทุกสมัย หมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (Non-ruier) และการศึกษาของชาติชาย ณ เชียงใหม่ (อ้างถึงในชูชัย ศุภวงศ์ และ ยิวดี ศาตการณ์ไกล, 2540, 93) กล่าวว่า คำว่า "ประชาสังคม" หมายถึง กลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมา โดยจะไม่หวังกำไรหรือหวังกำไรก็ตามที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐในการที่จะจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจึรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน' นอกจากนี้ได้กล่าวถึงเรื่องความเป็นพลเมืองไว้ว่า คำว่า "Civic" ซึ่งแปลว่า "พลเมือง" บางทีก็แปลว่า "เมือง" ในที่นี้หมายถึง "พลเมือง" สังคมที่มีพลเมืองเป็นใหญ่ เป็นใหญ่ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าใหญ่กว่ารัฐ หมายถึง เป็นไท มีความรับผิดชอบ มีความ

ตระหนักถึงบทบาท มี Commitment ที่จะต้องร่วมกับรัฐในการที่จะดูแลทุกข์สุขของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็น Concept ของ Citizen อย่างในตะวันตก เช่น อเมริกา เคยผ่านวิถีด่าสอนของนิยายโปรเตสแตนต์ที่ดี ในหลักการคิดที่เป็นค่านิยมที่ถ่ายทอดผ่านชนชั้นกลางในอเมริกาที่ก็จะเห็นได้ชัดเจนเลยว่า เขาเน้นในแง่ของ concern Citizen เป็น Citizen ที่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อรัฐ รับผิดชอบต่อในที่นี้หมายความว่า เข้าไปมีบทบาท เข้าไปร่วมกับภาครัฐ

สรุปว่าแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นพลเมือง เป็นกรรมของตนเองในลักษณะที่เท่าเทียมกัน เป็นความสัมพันธ์ลักษณะที่เป็นพลเมืองจะเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ ลักษณะของพลเมืองควรเป็นผู้ถูกเรียกร้องการมีส่วนร่วม รู้สึกมีส่วนร่วมกิจต่อสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ กล่าวคือกล้ารับผิดชอบ และเสียสละต่อส่วนรวม นอกจากนี้ลักษณะแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง มีพลานุภาพที่สัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่นและนำไปสู่กระบวนการพัฒนาชุมชนตั้งใน ผลการศึกษา พบว่าจากทิศทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) กำหนดขึ้นบนพื้นฐานการเสริมสร้างทุนของประเทศทั้งทุนทางสังคม ทุนเศรษฐกิจ และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง ยึด "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" และยึดเชิญ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" มาเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อมุ่งสู่ "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคคนและสังคมไทยจึงให้ความสำคัญลำดับสูงกับการพัฒนาคุณภาพคน เนื่องจาก "คน" เป็นทั้งเป้าหมายสุดท้ายที่จะได้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนา ขณะเดียวกันเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อไปสู่เป้าประสงค์ที่ต้องการ จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพคนในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งจิตใจ ร่างกาย ความรู้และทักษะความสามารถ เพื่อให้เทียบพร้อมทั้งด้าน "คุณธรรม" และ "ความรู้" ซึ่งจะนำไปสู่การคิดวิเคราะห์อย่าง "มีเหตุผล" รอบคอบและระมัดระวัง ด้วยจิตสำนึกในศีลธรรมและ "คุณธรรม" ทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและสามารถตัดสินใจโดยใช้หลัก "ความพอประมาณ" ในการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรม ชื่อสัตย์สุจริต อดทนขยันหมั่นเพียร อันจะเป็น "ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี" ให้คนพร้อมเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม "อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นและสังคมที่สงบสันติสุข ขณะเดียวกันเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ มีเสถียรภาพและเป็นธรรม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานการดำรงชีวิตและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน นำไปสู่สังคม

อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

จะเห็นได้ว่าภาพร่างแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองนั้นมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้ความสำคัญดังนี้ 1. การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้อันของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 2. การเสริมสร้างสุขภาพของคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ เน้นการพัฒนา ระบบสุขภาพอย่างครบวงจร มุ่งการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน การฟื้นฟูสภาพร่างกาย และจิตใจ เสริมสร้างคนไทยให้มีความมั่นคงทางอาหารและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย ลด ละ เลิกพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ 3. การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข มุ่งเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคม บนฐานของความมีเหตุมีผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน พัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายและครอบคลุมทั่วถึง สร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ส่งเสริมการค้าเสรีที่มีความปลอดภัย น่าอยู่ บนพื้นฐานของความยุติธรรมในสังคม เสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมแบบบูรณาการและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังจึงควบคู่กับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง และความตระหนักถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

การสรุปผลการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าหลักสำคัญของการพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ คือ การพัฒนาที่ "คน" ให้คนสามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ไขปัญหาเป็น หรือการที่คนภายในชุมชน สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และมีกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันอย่างต่อเนื่อง แล้วนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และผลการศึกษาชี้ชัดให้เห็นว่า แนวทางการส่งเสริมในระบบเกษตรกรรมที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นนโยบายจากบน

ลงล่าง (Top down approach) โดยมีภาครัฐบาลเป็นผู้กำหนดนโยบายและมาตรการ

ดำเนินงานให้เกษตรกรปฏิบัติตาม ซึ่งมีรูปแบบสำเร็จรูป ซึ่งเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวขาดการบูรณาการ จึงทำให้การพัฒนาค่อนข้างล้มเหลวและส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศและชีวิตมนุษย์ ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นควรเริ่มจากเกษตรกรและภายในชุมชนให้มีความเข้มแข็งและเจริญเติบโตสามารถพึ่งตนเองได้ก่อนเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน โดยมีแนวทางที่สำคัญ คือกำหนดนโยบายส่งเสริมแนวทางการทำแผนแม่บทชุมชนควรเป็นนโยบายจากล่างขึ้นบน (Bottom up Approach) โดยให้เกษตรกรมีสิทธิเสรีภาพในการวางรูปแบบและกำหนดกระบวนการผลิตด้วยตนเองและมีการเสนอความคิดเห็นในการขอความช่วยเหลือจากทางภาครัฐบาลและภาคเอกชน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดกระบวนการการจัดกรผลิตและการบริหารชุมชนด้วยตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนากระบวนการจัดการชุมชนสำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ (2546). **แผนแก้ความจนโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2543). **"ทบทวนสร้างเสริมความเข้มแข็ง"** ในเอกสารประกอบการประชุม เชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาศักยภาพชุมชน.
- กิ่งแก้ว ชินสว่าง และคณะ. (มศป.) **คู่มือการจัดประชาคม**. กรุงเทพฯ: บริษัทพิพิธการพิมพ์ จำกัด.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). **องค์การชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปลนพริ้นติ้งจำกัด.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). **สำนักงาน: แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549**. มปป. (2545). **ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาค่าความยากจน พุทธศักราช 2545**. มปป.
- คณะทำงานประสานงานและเตรียมวิทยากรกระบวนการ. (มปป.). **กระบวนการจัดทำแผนชุมชน**. มปป.
- ชัยยุทธ รัตนประทุมวรรณ. (2544). **การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาคมในการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชาติชาย มณีกาญจน์. (2538). **ศักยภาพขององค์การชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิตติมา ดำรงวัฒนะ. (2547). **เอกสารประกอบการสอนวิชาการวางแผนพัฒนาชุมชน**. นครศรีธรรมราช: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). (2542). **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน)**. 1999 จุดเปลี่ยนยุคสมัย. กรุงเทพฯ: บริษัทเอดีสันเพรส.
- วัลลภ พทมทอง. (2544). **เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. (2534). **สู่สังคมมวลชน สำนึกอิสระของชาวนาชาวจีน**. (พิมพ์ครั้งที่ 3.) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2542). **ทฤษฎีใหม่ในหลวง ชีวิตที่พอเพียง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2548).

- หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: เข็มเจี๋ย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550). **"กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: มปป.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. **เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์ : การเชื่อมโยงโลกาภิวัตน์กับชุมชน**. ภาวัตน์. หนังสือพิมพ์มติชน. วันที่ 30 พฤษภาคม 2549.
- สุนทร ตันติเวรกุล. (2543). **ใต้เบื้องพระยุคลบาท (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- โสภณ ชานะมูล. (2539). **ศักยภาพชุมชนในการพึ่งตนเอง:ศึกษารณีย์** ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปวีณาดี วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุรัฐณี เสนาคำ และคณะ. (2541). **รายงานผลการวิจัยศักยภาพประชาคม นครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- พิศักดิ์ นพเกษร. (2542). **วิกฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อจัดเวทีประชาคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาควิชาศึกษาดินแดน กรรมการปกครอง.
- วิบูลย์ ศรีดิษฐ์. (2539). **การวางแผนแบบมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- www.info.tdri.or.th/poverty/report.htm - 101k. มปป. ; มปป.
- www.cdd.go.th/chumchon มปป. ; มปป.